

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒԻ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՆԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԵՊՆ ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ ՊՐՈՖԵՍՈՐԱԴԱՍԱԽՈՍԱԿԱՆ ԿԱԶՄԻ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ՆՎԻՐՎՈՒՄ Է
ՆՆ ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ
25-ԱՄՅԱԿԻՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԵՊՀ ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ
ՊՐՈՖԵՍՈՐԱԴԱՍԱԽՈՍԱԿԱՆ ԿԱԶՄԻ
ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ՆՅՈՒԹԵՐԻ
ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ՆՎԻՐՎՈՒՄ Է
ՀՀ ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ 25-ԱՄՅԱԿԻՆ

Երևան
ԵՊՀ հրատարակչություն
2017

ՀՏԴ 340:06
ԳՄԴ 67
Ե 813

*Հրատարակության է երաշխավորել
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի խորհուրդը*

Գլխավոր խմբագիր՝

իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Գ. Ս. Ղազինյան

Գլխավոր խմբագրի տեղակալներ՝

իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ա. Մ. Հայկյանց
իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ Կ. Ա. Գևորգյան

Խմբագրակազմ՝

իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ա. Հ. Գաբուզյան
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ս. Ա. Դիրանդյան
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ա. Գ. Վաղարշյան
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Գ. Բ. Դանիելյան
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Վ.Վ. Ստեփանյան
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Վ. Դ. Ավետիսյան
իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ Ս. Գ. Մեղրյան

Ե 813 ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու/ ԵՊՀ; Գլխ. խմբ.՝ Գ. Ս. Ղազինյան. –Եր., ԵՊՀ, 2017, 534 էջ:

Ժողովածուն ամփոփում է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետում 2016 թ. դեկտեմբերի 8-ին տեղի ունեցած գիտաժողովի նյութերը՝ նվիրված ՀՀ Սահմանադրությունն ընդունելու 20-ամյակին:

Այն ընդգրկում է իրավունքի գրեթե բոլոր ճյուղերի վերաբերյալ գիտական աշխատանքներ, որոնք աչքի են ընկնում բարձրացված հարցերի արդիանակությամբ, տեսական խոր վերլուծություններով և գործնական նշանակությամբ: Ժողովածուի մեջ տեղ են գտել ինչպես ճանաչված գիտնականների, այնպես էլ երիտասարդ դասախոսների ու ասպիրանտների աշխատանքները: Կարող է օգտակար լինել իրավաբան տեսաբաններին, իրավաստեղծ և իրավակիրառ մարմինների ներկայացուցիչներին, իրավունքի տարբեր հարցերով հետաքրքրվողներին:

ՀՏԴ 340:06
ԳՄԴ 67

ISBN 978-5-8084-2208-7

© ԵՊՀ հրատ., 2017
© Հեղ. խումբ, 2017

**ԳՅՈՒՂԱՑԻԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ**

Տարիել Բարսեղյան

*Իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի պատվավոր վարիչ*

**1. Գյուղացիական տնտեսության առանձնահատկությունը և դե-
րը շուկայական հարաբերություններում**

Հողի սեփականաշնորհումից հետո հանրապետությունում ձևավորվել են ավելի քան 340 հազար գյուղացիական տնտեսություն, որոնցից յուրաքանչյուրին բաժին է ընկնում միջին հաշվով 1,4 հա գյուղատնտեսական հողատեսքեր, այդ թվում 1,1 հա վարելահող, 0,12 հա բազմամյա տնկարքներ, 0,2 հա խոտհարքներ¹: Մակայն սոցիալ-տնտեսական պատճառներով հանրապետության լեռնային և սահմանամերձ տարածաշրջաններում բավականին շատ են լքված տները և չմշակվող տնամերձ և սեփականաշնորհված հողակտորները, իսկ վերջին տարիներին զանգվածային բնույթ է ստացել հայ գյուղացիության հոգեկերտվածքին ոչ բնորոշ մի բացասական երևույթ՝ կամովին հրաժարվում են սեփականաշնորհված հողերից և դրանք վերադարձնում են տեղական իշխանություններին²: Այլ խոսքով, հանրապետության գյուղատնտեսությունը ճգնաժամ է ապրում: Ինչպես արդարացի նկատում են տնտեսագետները, ՀՀ ագրոպարենային համակարգում և առաջին հերթին ագրարային հատվածում ծավալվող ճգնաժամի հիմնական պատճառները պետք է փնտրել համընդհանուր տնտեսական քաղաքականության և հատկապես պետության կողմից տնտեսության մեջ ագրարային հատվածի տեղն ու դերը թերագնահատելու մեջ³: Ասվածին հարկ է ավելացնել նաև

¹ Տե՛ս Մարգարյան Հայկ, Մարկոսյան Աշոտ, Հայաստանի տնտեսության վերափոխումները և վերելքի հեռանկարները: Եր., «Զանգակ» հրատ., 2014, էջ 354- 355:

² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 358:

³ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 360:

ագրարային հատվածի և այդ հատվածում գործունեություն ծավալող սուբյեկտների /գյուղական ընտանիք, գյուղացիական, ագարակային, տնտեսություններ, կոոպերատիվներ/ իրավական կարգավիճակի կանոնակարգման իսպառ բացակայությունը կամ խեղաթյուրված կարգավորումը՝ օրինակ կոոպերատիվներինը (Քաղ. օր. 117- 121 հոդվ.) (այսուհետ՝ Քաղ. օր.) նրանց գրկում է շուկայական հարաբերություններում որպես լիարժեք սուբյեկտ հանդես գալու և այդ հարաբերությունների ընձեռած առավելություններից օգտվելու հնարավորությունից: Բավարար է միայն նշել, որ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 26-րդ հոդվածը գյուղատնտեսական արտադրությամբ զբաղվող քաղաքացիներին գործարարական գործունեության սուբյեկտ է համարում միայն համատեղ գործունեության պայմանագրի շրջանակներում: Ճիշտ է, վերջին տարիներին հանրապետությունում վարվում է գյուղական բնակավայրերի կայուն զարգացման քաղաքականություն, բայց գյուղը շենացնող սուբյեկտների կարգավիճակի իրավական կանոնակարգման հարցերի նկատմամբ պատշաճ վերաբերմունք չի դրսևորվում: Մինչդեռ այդ հարցերի կանոնակարգումը առաջնակարգ նշանակություն ունի գյուղում տիրող այսօրվա վիճակը շտկելու և գյուղական բնակավայրերի կայուն զարգացումն ապահովելու համար: Այլ խոսքով, անհրաժեշտ է օր առաջ մտածել գյուղատնտեսության բնագավառում գործունեություն ծավալող սուբյեկտներին (գյուղական ընտանիք, գյուղացիական տնտեսություն, ֆերմեր, գյուղատնտեսական կոոպերատիվ) շուկայական հարաբերությունների լիիրավ մասնակցի կարգավիճակով օժտելու մասին:

Դրա համար նախ անհրաժեշտ է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում կատարել այդ սուբյեկտների կարգավիճակը կանոնակարգող համապատասխան լրացումներ և փոփոխություններ, ինչպես նաև ընդունել նշված սուբյեկտներից յուրաքանչյուրի քաղաքացիաիրավական և գործարարական կարգավիճակը համապարփակ և մանրամասն կարգավորող առանձին օրենքներ: Այդ ուղղությամբ առաջին քայլը կարծեք թե կատարվում էր: 2010 թ. մշակվել էր «Գյուղացիական (ֆերմերային) տնտեսությունների մասին» Հայաստանի

Հանրապետության օրենքի նախագիծ, սակայն այն մինչև օրս էլ մնում է նախագծի կարգավիճակում: Մինչդեռ այդ օրենքի ընդունումը գյուղատնտեսության զարգացման, գյուղացիական տնտեսությունների արգասաբեր գործունեության ապահովման համար կունենար չափազանց կարևոր նշանակություն:

Բանն այն է, որ գյուղացիական (ֆերմերային) տնտեսությունները իրավական համակարգում անկրկնելի, յուրահատուկ իրավական երևույթ են՝ ընտանեկան-աշխատանքային միավորում, որի անդամները իրենց անձնական աշխատանքով մասնակցում են գյուղատնտեսական մթերքների արտադրությանը կամ իրականացնում են այլ գյուղատնտեսական գործունեություն¹: Այդ տնտեսությունները գյուղական ընտանիքի սեփականության վրա հիմնված, գյուղատնտեսական մթերքների ապրանքային արտադրություն իրականացնող ինքնուրույն կազմակերպական միավորումներ են: Գյուղատնտեսական արտադրությունում քաղաքացիների տնտեսական գործունեության ձևերից մեկը²: Այդ տնտեսությունների «գյուղացիական» անվանումն իսկ ցույց է տալիս, որ տնտեսությունների ստեղծողը, տիրապետողն ու կառավարողը գյուղական բնակչության այն առանձնահատուկ խավն է, որը հանդիսանալով արտադրության միջոցների և արտադրած արտադրանքի լիիրավ սեփականատեր, անհատապես կամ ընտանիքով, զբաղվում է գյուղատնտեսական մթերքների արտադրությամբ: Այդ պատճառով էլ անհրաժեշտ է համաձայնել այն իրավաբանների հետ, որոնք գտնում են, որ գյուղացիական տնտեսությունը ինքնուրույն կազմակերպարարական ձև է, որը տարբերվում է ինչպես առևտրային կազմակերպություններից, այնպես էլ անհատ գործարարներից և գործող օրենսդրությու-

¹ Стел' Актуальные проблемы гражданского права: учеб. Пособие для студентов вузов по специальности Юриспруденция – 3-е изд. М.: ЮНИТА-ДАНА: Закон и право, 2012, էջ 112:

² Стел' Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, Части третьей. Научно-практический, –М.: Юрайт-Издат, 2002, էջ 157:

նում համանմանը չունի¹:

Շուկայական տնտեսության պայմաններում ընտանեկան-աշխատանքային այդ միավորումն օժանդակում է կապիտալի կուտակմանը և դրա արդյունավետ կառավարմանը: Ընտանիքի անդամների միջև գոյություն ունեցող բնական կապերն ապահովում են ընտանեկան - աշխատանքային միավորման կապիտալի և այլ ակտիվների կայունությունն ու արդյունավետ օգտագործումը²: Լինելով ընտանեկան միավորում՝ գյուղացիական տնտեսությունն իր բնույթով, գործունեության նպատակաուղղվածությամբ, ինչպես նա և անդամների կազմով էապես տարբերվում է թե՛ քաղաքային, թե՛ գյուղական ընտանիքներից: Ըստ էության, գյուղացիական տնտեսությունը նույն գյուղական ընտանիքն է, սակայն զբաղվում է ոչ թե ընտանիքի սպառողական կարիքների բավարարման նպատակով օժանդակ տնտեսությունում գյուղատնտեսական մթերքների աճեցմամբ, ինչպես վարվում է տնամերձ ունեցող գյուղական ընտանիքը, այլ հետապնդում է հասարակության կարիքների բավարարման նպատակով աճեցրած գյուղատնտեսական ապրանքային արտադրանքի իրացումից, կամ այլ գյուղատնտեսական գործունեությունից շահույթ ստանալու նպատակ: Այդ պատճառով էլ գյուղացիական տնտեսության առանձնահատուկ իրավական կարգավիճակը, որպես քաղաքացիների գործարարական գործունեության ինքնուրույն կազմակերպաիրավական ձև անհրաժեշտ է ամրագրել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի առանձին հոդվածում (26.1.):

Գյուղացիական տնտեսությունը հանդես է գալիս, որպես գործարարական հարաբերություններին մասնակցող յուրօրինակ կառույց: Հիմնականում դրանից ելնելով էլ որոշվում է այդ տնտեսության անդամների կազմը, ինչպես նաև սեփականության իրավունքով տնտեսության անդամներին պատկանող օբյեկտների տեսակները,

¹ St 'u Устюкова В. В. Малое предпринимательство в сельском хозяйстве. Правовые проблемы малого предпринимательства.- М.: Юнити, 2001, էջ 170-175:

² St 'u Гражданское право. Учебник. Часть 3 /Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. М.: “Прспект”, 1998, էջ 187:

քանակը և իրավական կարգավիճակը: Այդ տնտեսության հիմքը կազմում է գյուղական այն ընտանիքը, որի անդամները միմյանց հետ կապված են ոչ միայն բարեկամական-հարազատական կապերով, այլև աշխատանքային հարաբերություններով:

Այդ տնտեսության անդամներ են համարվում ընտանիքի անդամները՝ ամուսինները, ծնողները (որդեգրողները), զավակները (որդեգրվածները), մյուս հարազատները և մեկ տնտեսությունում կամավոր միավորված այլ անձինք, որոնք բնակվում են տվյալ բնակավայրում և վարում են համատեղ տնտեսություն: Գյուղացիական տնտեսությունը կարող է բաղկացած լինել նաև մեկ անձից: Գյուղացիական տնտեսության անդամներ չեն համարվում այն անձինք, այդ թվում հարազատները, որոնք աշխատում են նույն տնտեսությունում աշխատանքային պայմանագրով: Ասվածից բխում է, որ *գյուղացիական տնտեսությունը ամուսնաընտանեկան, արենակցական և հարազատական կապերով միմյանց հետ կապված անդամների միություն է*, որոնց հարաբերություններում առաջնակարգը ոչ թե գույքային, այլ անձնական, ազգակցական հարաբերություններն են: Մակայն այդ կառույցի աշխատանքային միավորում լինելու հանգամանքը պայմանավորում է նրա կազմի տարբերությունը քաղաքային և գյուղական ընտանիքներից: Այդ միավորման անդամներ չեն կարող համարվել աշխատանքային հասունության տարիքի չհասած անձինք: Թերևս դա է այն հիմնական պատճառը, որ «Գյուղացիական (Ֆերմերային) տնտեսության մասին» ՀՀ օրենքի նախագծի 3-րդ հոդվածի 2-րդ կետը, Ռուսաստանի Դաշնության օրինակով, գյուղացիական տնտեսության անդամներ է համարում ընտանիքի միայն 16 տարեկանը լրացած աշխատունակ անդամներին և այլ անձանց, ըստ էության նեղացնելով գյուղական ընտանիքի կազմը: Նույն կետում սահմանված է, որ գյուղացիական տնտեսության անդամներ կարող են լինել՝

1) ամուսինները, նրանց ծնողները, երեխաները, եղբայրները, քույրերը, թոռները, ինչպես նաև յուրաքանչյուր ամուսնու տատը ու պապը, բայց ոչ ավելի քան երեք ընտանիքից:

Ֆերմերային տնտեսության անդամների երեխաները, թոռները, եղբայրները և քույրերը կարող են անդամագրվել ֆերմերային տնտեսությունում տասնվեց տարեկան դառնալուց հետո:

2) ֆերմերային տնտեսության ղեկավարի հետ ազգակցական կապի մեջ չգտնվող անձինք, որոնց թվաքանակը մեկ ֆերմերային տնտեսությունում չի կարող գերազանցել հինգ անձը:

Մեր կարծիքով, նախագծի 1-ին կետի տարբերությունը բացառելու համար անհրաժեշտ է փոքր ինչ խմբագրել: Մասնավորապես, 1-ին կետի առաջին մասը անհրաժեշտ է շարադրել հետևյալ կերպ՝ «ամուսինները, նրանց ծնողները (որդեգրողները), զավակները (որդեգրվածները), եղբայրները, քույրերը, թոռները, մյուս հարազատները և մեկ տնտեսությունում կամավոր միավորված այլ անձինք, որոնք բնակվում են տվյալ բնակավայրում և վարում են համատեղ տնտեսություն»:

Իսկ նույն կետի երկրորդ մասը շարադրել հետևյալ բովանդակությամբ՝ «Ֆերմերային տնտեսության անդամների *աշխատունակ* երեխաները, թոռները, եղբայրները և քույրերը կարող են անդամագրվել ֆերմերային տնտեսությունում տասնվեց տարեկան դառնալուց հետո»:

Ավելացնել հետևյալ բովանդակությամբ 2-րդ կետ,- Գյուղացիական տնտեսություն նոր անդամների ընդունելությունն իրականացվում է տնտեսության անդամների փոխադարձ համաձայնությամբ քաղաքացու գրավոր դիմումի հիման վրա, իսկ անդամությունը դադարում է տնտեսությունից դուրս գալու (գրավոր դիմելու պարագայում) կամ տնտեսության անդամի մահվան դեպքում: Ասվածը նշանակում է, որ տնտեսության կազմ ընդունված անդամը անաշխատունակ դառնալու դեպքում շարունակում է մնալ տնտեսության անդամ և օգտվել բոլոր իրավունքներից:

2-րդ կետը դարձնել 3-րդ և շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ,- «ֆերմերային տնտեսության անդամների հետ ազգակցական կապի մեջ չգտնվող անձինք, որոնց թվաքանակը մեկ ֆերմերային տնտեսությունում չի կարող գերազանցել հինգ անձը»:

Ըստ օրենքի նախագծի 5-րդ հոդվածի՝

1. Ֆերմերային տնտեսությունը համարվում է ստեղծված՝ օրենքով սահմանված կարգով պետական գրանցման պահից:

2. Ֆերմերային տնտեսությունների պետական գրանցումը իրականացվում է ֆիզիկական անձանց որպես անհատ ձեռնարկատերեր գրանցելու վերաբերյալ օրենքով սահմանված կարգով:

Մեր կարծիքով այս հոդվածում «գրանցում» բառի փոխարեն անհրաժեշտ է օգտագործել «հաշվառում», քանի որ օրենսդրությունում կատարված փոփոխություններից հետո ֆիզիկական անձինք որպես անհատ ձեռնարկատեր (ավելի ճիշտ կլիներ օգտագործել գործարար¹) ոչ թե գրանցվում են, այլ հաշվառվում:

Գյուղացիական տնտեսությունը իրավաբանական անձ չէ, սակայն նրա կողմից իրականացված գործարարական գործունեության նկատմամբ կիրառվում են առևտրային կազմակերպություններ համարվող իրավաբանական անձանց գործունեությունը կարգավորող կանոնները, եթե այլ բան չի բխում օրենքից, այլ իրավական ակտերից կամ իրավահարաբերության էությունից²:

Որպես ընտանեկան-աշխատանքային կառույց այն ստեղծվում է ընտանիքի անդամների և այլ հարազատների կամավոր համաձայնությամբ կնքված համաձայնագրի (նախագծի 4-րդ հոդված) հիման վրա: Այդ համաձայնագիրը կնքողները մեկը մյուսի հանդեպ որպես պարտատեր կամ պարտապան հանդես չեն գալիս նրանց շահերը նույնական են, խարսխվում են ընտանեկան, հարազատական կապերից բխող փոխադարձ վստահության վրա: Այդ համաձայնագիրը կնքողները պարտավորվում են իրենց ընդհանուր համատեղ ունեցվածքը, աշխատանքային հմտությունները, գիտելիքներն ու ջանքերն օգտագործել շահույթ ստանալու նպատակով գյուղատնտեսական ապրանքների արտադրություն կամ գյուղատնտեսական այլ աշխատանքներ իրականացնելու համար: Ընտանեկան-հարազատական

¹ Տե՛ս՝ Բարսեղյան Ս. Կ., Գործարարական իրավունք: Դասագիրք, Եր., 2009:

² Օրենքի նախագծի 1-ն հոդվածը փոփոխությունների և քաղաքացիական օրենսգրքի ձևակերպումներին համահունչ դրձնելու կարիք ունի:

կապերի նոր մակարդակը, նպատակի ուղղվածությունը, ընդհանուր գործի համար միավորվածությունը պահանջում է իրավաբանական անձ չհանդիսացող այդ կազմավորումը դիտել որպես շուկայական հարաբերությունների յուրահատուկ մասնակից և օժտել նրան իրավասուբյեկտության որոշակի տարրերով: Այսինքն օգտագործել իրավա- տեխնիկական այնպիսի հնարք, որը հնարավորություն կտա այդ կառույցը, համատեղ գործունեության պայմանագրով ստեղծված հասարակ տնտեսական ընկերակցությունների նմանությամբ, օժտել իրավասուբյեկտության տարրերով և ապահովել իրավահարաբե- րություններում նրա լիարժեք մասնակցությունը: Նման մոտեցումն անհրաժեշտ է, քանի որ գյուղացիական տնտեսությունը ներառում է ինչպես անհատ գործարքներին, այնպես էլ իրավաբանական ան- ձանց բնութագրող տարրեր (տնտեսության ղեկավար, հաշվառում, կազմակերպական միասնություն, գույքային առանձնացվածություն, ինքնուրույն գույքային պատասխանատվություն), բայց նրա առանձ- նահատուկ հատկանիշները և իրավական հարաբերություններում մասնակցելու յուրահատկությունները նկատի ունենալով ո՛չ ան- հատ գործարարների, ո՛չ առևտրային իրավաբանական անձանց ի- րավական կարգավիճակը նրա վրա չի կարող տարածվել:

Գյուղացիական (ֆերմերային) տնտեսության, որպես առանձ- նահատուկ սուբյեկտի, հատկանիշներն են՝

1. ընտանեկան- աշխատանքային միավորում հանդիսանալը,
2. գյուղատնտեսության բնագավառում գործարարական գոր- ծունեություն իրականացնելը,
3. ընտանիքի անդամներից բացի տնտեսությունում այլ սուբ- յեկտներ ընդգրկելը,
4. ընդհանուր աշխատանքներին տնտեսության յուրաքանչյուր անդամի անձնական մասնակցությունը,
5. ընդհանուր գործում ներդրվող գույքի ընդհանուր սեփակա- նություն կարգավիճակը,
6. ընդհանուր գործի համար ընդհանուր սեփականություն հանդիսացող գույքով պատասխանատվություն կրելը,

7. ընդհանուր սեփականությունից զատ անձնական (անհատական) սեփականության առկայությունը,

8. գործերի վարման առանձնահատկությունը և այլն:

Գյուղացիքական տնտեսության հիմնական առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ չհանդիսանալով իրավաբանական անձ իրենից ներկայացնում է որոշակի կազմակերպական միասնություն: Ուստի անհրաժեշտություն է առաջանում նրա անդամներից մեկին օժտել տնտեսությունը ղեկավարելու իրավասություններով: Դրա համար ընտրվում է հատուկ սուբյեկտ՝ տնտեսության ղեկավար (գլխավոր): Ֆերմերային տնտեսության անդամներից մեկին՝ այդ տնտեսության ղեկավար ճանաչելն ամրագրվում է գյուղացիական տնտեսություն ստեղծելու մասին համաձայնագրում:

Տնտեսությունը հաշվառվում է ընտանիքի ղեկավարի դիմումի հիման վրա և հաշվառման պահից ձեռք է բերում տնտեսական գործունեություն իրականացնելու իրավունքներ և պարտականություններ: «Գյուղացիական (ֆերմերային) տնտեսության մասին օրենքի» նախագիծը թեև ողակի չի սահմանում, բայց նրա բովանդակությունից բխում է, որ գյուղացիական տնտեսության ղեկավար, մասնակիցների փոխադարձ համաձայնությամբ, կարող է ճանաչվել տնտեսության տասնվեց տարին լրացած ցանկացած անդամ, եթե տնտեսության անդամները գտնում են , որ նա ունակ է ղեկավարելու տնտեսությունը: Տնտեսության ղեկավարը յուրատեսակ սուբյեկտ է: Նա տնտեսության մարմինը չէ, քանի որ տնտեսությունն իրավաբանական անձ չէ: Նա նաև տնտեսության ներկայացուցիչը (Քաղ. օր. 318 հոդվ.) համարվել չի կարող, քանի որ տնտեսության համար և նրա անունից իրականացված ցանկացած գործողությունում, կնքած ցանկացած գործարքում առկա է նաև նրա որպես տնտեսության անդամի շահագրգռվածությունը: Գյուղացիական տնտեսության ղեկավարն ընտրվում է տնտեսությանը ղեկավարելու, նրա գործունեությունը կազմակերպելու, գործերը կառավարելու, տնտեսության ընդհանուր գործառույթներն՝ այդ թվում նաև գույքի տիրապետումն, օգտագործումն, իրականացնելու, առանց լիազորագրի տնտեսության

անունից գործելու, տնտեսության գույքը տնօրինելու, այլ սուբյեկտների հետ հարաբերություններում և դատարանում տնտեսության շահերը ներկայացնելու և պաշտպանելու, տնտեսության անունից գործարքներ կնքելու, ինչպես նաև տնտեսության առջև ծառայած այլ խնդիրները լուծելու համար: Նա է իրականացնում աշխատողներ ընդունելը և աշխատանքից ազատելը, կազմակերպում հաշվառում և հաշվետվություններ վարելու աշխատանքները, իրականացնում գյուղացիական տնտեսության անդամների համաձայնությամբ իրեն վերապահված այլ իրավասությունները: Նա պարտավոր է գործել Բարեխղճորեն՝ իր կողմից ներկայացվող տնտեսության և նրա անդամների շահերից ելնելով: *Ըստ օրենքի նախագծի 4-րդ հոդվածի՝* *Ֆերմերային տնտեսության ղեկավարի լիազորությունները սահմանվում են սույն օրենքով և ֆերմերային տնտեսությունների ղեկավարման կարգով: Ֆերմերային տնտեսությունների ղեկավարման կարգը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը:* Մեր կարծիքով մասնավոր հարաբերություններում նման միջամտության կարիքը չկա: Տնտեսության ղեկավար ընտրողները իրենք կարող են կանխորոշել նրա իրավասությունների շրջանակը, մանավանդ որ ղեկավարի առկայությունը անդամներին չի զրկում տնտեսության գործերին միջամտելու հնարավորությունից: Գյուղացիական տնտեսության ղեկավարի կողմից պարտականությունների կատարման անհնարիության, անկարողության, մահվան, ղեկավարի պարտականությունների կատարումից կամովին հրաժարվելու դեպքում տնտեսության անդամները փոխադարձ համաձայնությամբ ընտրում են նոր ղեկավար: Գյուղացիական տնտեսության ղեկավարի փոփոխությունը տնտեսությունում նրա անդամությունը չի դադարեցնում:

2. Գյուղացիական (ֆերմերային) տնտեսության գույքը որպես նրա անդամների ընդհանուր սեփականության օբյեկտ. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը առանձնահատուկ կարգավորում է միայն ամուսինների ընդհանուր համատեղ սեփականության հարցերը (Քաղ.

օր. 201 հոդվ.)¹: Բայց դրանից բոլորովին էլ չի հետևում, որ այլ սուբյեկտների միջև համատեղ սեփականություն առաջանալ չի կարող: Գյուղացիական (ֆերմերային) տնտեսությունների գոյությունը հիմք են տալիս պնդելու, որ գյուղացիական տնտեսության գույքը նրա անդամներին է պատկանում ընդհանուր համատեղ սեփականության իրավունքով և նրա նկատմամբ կիրառելի են ՀՀ քաղ. օր-ի 198-200 հոդվածների կանոնները, եթե գյուղացիական տնտեսության անդամների համաձայնությամբ կամ օրենքներով նախատեսված չէ, որ գույքը տնտեսության անդամներին է պատկանում ընդհանուր բաժնային իրավունքով: Բնական է, որ գյուղացիական տնտեսության անդամների հարաբերությունները, եթե նրանք այդպիսի համաձայնություն չեն կայացրել, չեն կարող կարգավորվել ընդհանուր բաժնային սեփականության հարաբերությունները կարգավորող նորմերով, քանի որ գյուղացիական տնտեսության անդամ են նաև ամուսինները, ինչպես նաև այն պատճառով, որ այդ սեփականությունը չի առաջանում ընդհանուր բաժնային սեփականության հիմքերով և նրա անդամների՝ սեփականության իրավունքում ունեցած բաժինները վաղօրոք որոշված չեն:

Քանի որ գյուղացիական (ֆերմերային) տնտեսությունը իրավաբանական անձ չէ հետևաբար այն իր անդամների հանդեպ որպես իրավունքի առանձնահատուկ սուբյեկտ հանդես չի գալիս, որը ինքնին վերացնում է այն հարցը թե ինչ իրավունքով է գույքը պատկանում տնտեսությանը²: Տնտեսական գործունեություն իրականացնելու համար առանձնացված գույքը հարմարվում է ընդհանուր գործում ներդրված գույք, որի հետևանքով էլ անդամների կողմից ընդ-

¹ ՀՀ քաղ. օրենսգրքում տեղ չեն գտել «Նմուշային» օրենսգրքի 262 և 270 հոդվածները, որոնք վերաբերում են գյուղացիական (ֆերմերային) տնտեսության սեփականությանը, թեպետ ԱՊՀ միջխորհրդարանական ասամբլեայի ընդունած ակտում մատնանշված է, որ պետությունները ազգային օրենսդրությանը համապատասխան լուծում են գյուղացիական (ֆերմերային) տնտեսության գույքի հատուկ իրավական ռեժիմ սահմանելու հարցերը:

² Стен Гражданское право. Том 1. Учебник /Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого – М., “Проспект”, 1999, էջ 445:

հանուր գործի համար առանձնացված գույքի սեփականատեր տնտեսությունը հանդիսանալ չի կարող: Եթե տնտեսության անդամները ցանկանան, որ գույքը պատկանի ոչ թե իրենց, այլ մեկ այլ սուբյեկտի, ապա զրկված չեն տնտեսության բազայի հիման վրա ստեղծել տնտեսական ընկերակցություն կամ արտադրական կոոպերատիվ¹:

Նշանակում է այն գույքը, որը տնտեսության անդամները տրամադրում են տնտեսությանը սեփականության իրավունքով պատկանում է ոչ թե գյուղացիական տնտեսությանը, այլ նրա անդամներին ընդհանուր համատեղ սեփականության իրավունքով, *եթե անդամների համաձայնությամբ այլ կարգ սահմանված չէ*: Տվյալ դեպքում օրենսդրորեն այլ կարգ սահմանելու հնարավորություն նախատեսելը չի նշանակում, որ տնտեսության անդամները կարող են համաձայնել գույքը համատեղ սեփականություն ճանաչել անհավասար բաժիններով: Նման համաձայնություն կայացնել կնշանակի գույքը բաժնային սեփականություն ճանաչելու համաձայնություն: Հետևաբար՝ «*այլ կարգ սահմանված չէ*» դրույթը նշանակում է՝ գյուղացիական տնտեսության անդամների իրավունքը համատեղ սեփականության փոխարեն նախատեսել բաժնային սեփականություն: Ընդ որում, գույքի բաժնային սեփականության ռեժիմ սահմանվելու դեպքում, համաձայնության մասնակիցները կարող են կախված տնտեսության յուրաքանչյուր անդամի աշխատանքային և գույքային ներդրումից (ավանդից), ընտանեկան և աշխատանքային միավորումում ունեցած արտադրական գործունեությունից սահմանել անհավասար բաժիններ²: Ըստ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 190 հոդվածի բաժնային սեփականության բոլոր մասնակիցների համաձայնությամբ կարող է սահմանվել նրանց բաժինները որոշելու և փոփոխելու կարգ ընդհանուր գույքի կազմա-

¹ Տե՛ս նույն տեղում:

² Տե՛ս «Актуальные проблемы гражданского права: учеб. Пособие для студентов вузов по специальности “Юриспруденция”, 3-е изд. М.: ЮНИТА-ДАНА: Закон и право, 2012, էջ 109:

վորման և աճի մեջ նրանց ներդրմանը համապատասխան: Բացի դրանից, բաժնային սեփականության այն մասնակիցը, որն ընդհանուր գույքի օգտագործման սահմանված կարգի պահպանմամբ իր հաշվին կիրականացնի այդ գույքից անբաժանելի բարելավումներ, կարող է պահանջել դրանց համապատասխան մեծացնել ընդհանուր սեփականության իրավունքում իր բաժինը: Ընդհանուր գույքը բաժանելիս՝ բարելավումները դառնում են այն մասնակցի սեփականությունը, ով դրանք կատարել է, եթե այլ բան նախատեսված չէ բաժնային սեփականության մասնակիցների համաձայնությամբ: Ասվածից հետևում է, որ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 199 հոդվածի 2-րդ մասի այն դրույթը, որ «Ընդհանուր գույքը բաժանելիս և դրանից բաժինն առանձնացնելիս՝ համատեղ սեփականության մասնակիցների բաժինները համարվում են հավասար, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ մասնակիցների համաձայնությամբ» վերաբերում է այն դեպքերին, երբ գյուղացիական տնտեսության մասնակիցները, առանց մասնակիցներից յուրաքանչյուրի բաժինը որոշելու, համաձայնություն են կայացնում ընդհանուր բաժնային սեփականություն ստեղծելու մասին: Ինչ վերաբերում է համատեղ սեփականություն համարվող գույքի բաժանմանը կամ դրանից բաժնի առանձնացմանը, ապա բաժինների հավասարությունից շեղվելու իրավունք անհրաժեշտ է վերապահել դատարանին օրենսդրորեն սահմանելով այն բացառիկ դեպքերը, որոնց հիմնավորման պարագայում դատարանը կարող է նվազեցնել մասնակցին հասանելիք բաժինը: Մեր կարծիքով Քաղ. Օր. 199 հոդվածը՝ անհրաժեշտ է լրացնել հետևյալ բովանդակությամբ նոր մասով՝ «Ընդհանուր համատեղ սեփականություն համարվող գույքը բաժանելիս կամ բաժին առանձնացնելիս դատարանն իրավունք ունի գյուղացիական (ֆերմերային) տնտեսության մասին օրենքով նախատեսված հիմքերի առկայության դեպքում նվազեցնել մասնակցին հասանելիք բաժինը»: Գյուղացիական (ֆերմերային) տնտեսության մասին օրենքը, մեր կարծիքով այդպիսի հիմքեր կարող է համարել տնտեսության աշխատանքներին անդամի մասնակցության կարճ ժամկետը. տնտեսության ունեցվածքի ձևավորմանն ու ավելացմանն

աննշան մասնակցությունը, առանց հարգելի պատճառի եկամուտների ստացմանը, աշխատանքների կատարմանը չմասնակցելը, ընդհանուր սեփականություն հանդիսացող գույքը հակառակ տնտեսության շահերի օգտագործելը, վատնելը, անչափահաս երեխաների շահերը, գյուղացիական տնտեսության անդամի ուշադրության արժանի շահը և այլն: Ի դեպ, բաժինները պակասեցնելու նման հիմքեր նախատեսված էին ինչպես նախկին ընտանեկան, այնպես էլ քաղաքացիական օրենսգրքով (համապատասխանորեն 39, 129 հոդվ.): Գյուղացիական տնտեսության անդամների ընդհանուր համատեղ սեփականությունն է համարվում նաև տնտեսական գործունեության արդյունքում արտադրված արտադրանքը, այդ գործունեությունից ստացված պտուղներն ու եկամուտները, ինչպես նաև այն գույքը, որը արտադրություն կամ տնտեսական այլ գործունեություն իրականացնելու համար տնտեսությունը ձեռք է բերում իր անդամների ընդհանուր միջոցների հաշվին:

Տնտեսության անդամների փոխադարձ համաձայնությամբ է որոշվում նաև գործունեության արդյունավետ իրականացման համար տնտեսությանն անհրաժեշտ գույքի տեսակները քանակը, դրանց ձեռք բերման եղանակները, պահպանության և օգտագործման կարգը: Տնտեսության անդամներին համատեղ սեփականության իրավունքով պատկանող գույքի կազմը որոշվում է այն բանից ելնելով, որ տնտեսությունը, լինելով ապրանք արտադրող, զբաղվում է գործարարական գործունեությամբ, շահույթ ստանալու նպատակով¹: Այդ տնտեսությանը սեփականության իրավունքով կարող է պատկանել այնպիսի գույք, որն անհրաժեշտ է համատեղ գյուղատնտեսական մթերքների արտադրությամբ, վերամշակմամբ, պահեստավորմամբ, փոխադրմամբ, իրացմամբ և շահույթ ստանալու նպատակ հետապնդող գյուղատնտեսական այլ գործունեությամբ զբաղվելու համար: Գյուղացիական տնտեսության անդամների ընդհանուր սեփականությունը հանդիսացող գույքը թե՛ սոցիալական բնույթով, թե՛

¹ Ст' у Гражданское право. Том 1. Учебник /Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. М.: "Проспект", 1999, էջ 446:

կազմով տարբերվում է քաղաքային և գյուղական ընտանիքների ունեցվածքից այն պարզ պատճառով, որ այն օգտագործվում է ոչ միայն ընտանիքի պահանջների բավարարման և օժանդակ տնտեսություն վարելու համար այլև արդյունաբերական նպատակով գյուղատնտեսական մթերքներ արտադրելու, վերամշակելու, իրացնելու և գյուղատնտեսական այլ գործունեությամբ զբաղվելու համար: Այդ պատճառով էլ գյուղացիական տնտեսության անդամներին համատեղ սեփականության իրավունքով կարող է պատկանել գյուղատնտեսական մեքենաներ, տեխնիկա, գործիքներ և սարքավորումներ բանող և մթերատու անասուններ գյուղատնտեսական մթերքների աճեցման համար հողատարածք, տնտեսական շինություններ, տնկարքներ, թռչուններ, փոխադրամիջոցներ, գյուղատնտեսական արտադրություն իրականացնելու, արտադրանքը վերամշակելու և իրացնելու, ինչպես նաև գյուղացիական տնտեսության անդամների ընդհանուր պահանջունքների բավարարման համար անհրաժեշտ այլ գույք: Ընդ որում, յուրաքանչյուր գյուղացիական տնտեսություն, ելնելով այն գործունեությունից, որը ցանկանում է իրականացնել, կարող է ձեռք բերել գույքի այն տեսակները և այնպիսի քանակով, որն անհրաժեշտ է տվյալ գործունեությունն իրականացնելու համար: Գյուղացիական տնտեսության ընդհանուր գործում ներդրվող գույքի կազմը, քանակը սահմանվում է տնտեսության անդամների կողմից՝ փոխադարձ համաձայնությամբ: Նրա քանակը և արժեքը օրենսդրորեն սահմանափակման ենթակա չէ: Ընդհանուր գործի համար ներդրված գույքը, ինչպես նաև գյուղացիական տնտեսության գործունեության հետևանքով ստեղծված արտադրանքը, ստացված պտուղներն ու եկամուտները հանդիսանում են տնտեսության անդամների ընդհանուր գույքը և օգտագործվում են տնտեսության անդամների համաձայնությամբ: Գյուղացիական տնտեսության գույքի տիրապետումը, օգտագործումը և տնօրինումը իրականացվում է բոլոր անդամները փոխադարձ համաձայնությամբ (Քաղ. Օր. հոդվ. 198): Գյուղացիական տնտեսության համատեղ սեփականությունը

հանդիսացող գույքի տիրապետման օգտագործման կարգը մշակվում է տնտեսության անդամների կողմից¹: Այդ գույքը տնօրինվում է բոլոր մասնակիցների համաձայնությամբ, անկախ այն բանից, թե մասնակիցներից ով է կնքում գույքը տնօրինելու գործարքը²:

Տնտեսության գործերը վարել կարող է ինչպես տնտեսության ղեկավարը, այնպես էլ ընտանիքի ցանկացած անդամ: Անկախ նրանից, թե ով է ներկայացնում տնտեսությունը երրորդ անձանց հետ հարաբերություններում և ինչ հիմքով, գույքի տիրապետման, օգտագործման և տնօրինման կապակցությամբ ծագած վեճերը լուծում է դատարանը՝ տնտեսության ցանկացած անդամի հայցով: Ասվածից բխում է, որ հայց հարուցելու իրավունքից օգտվում են նաև տնտեսության տասնվեց տարին լրացած անդամները:

Գյուղացիական տնտեսության գույքի տնօրինումն անդամների հետ համաձայնեցնելով, որպես կանոն, իրականացնում է տնտեսության ղեկավարը, սակայն կարող է իրականացնել նաև անդամների համաձայնությամբ ընտրված տնտեսության այլ անդամ: Այն դեպքերում, երբ գործարքը կնքում է տնտեսության ղեկավարը, ենթադրվում է, որ այն կնքվել է տնտեսության շահերից ելնելով: Իսկ երբ գործարք է կնքում տնտեսության մեկ այլ անդամ, եթե այդպիսին կնքելու համար լիազորություն չի ստացել, ապա այդպիսի գործարքը համարվում է կնքված նրա, իսկ շահերից ելնելով, եթե պարտավորությունից հակառակը չի բխում: Ընդ որում, պարտավորություններով տնտեսությունը պատասխանատվություն է կրում ընդհանուր սեփականություն հանդիսացող գույքով, իսկ անդամները, ինչպես իրենց անձնական սեփականությունը հանդիսացող, այնպես էլ ընդհանուր սեփականությունում իրենց բաժինը կազմող գույքով: Ինչպես նշվեց՝ գյուղացիական տնտեսության ընդհանուր գործում ներդ-

¹ Տե՛ս՝ *Актуальные проблемы гражданского права: учеб. Пособие для студентов вузов по специальности Юриспруденция – 3-е изд. М.: ЮНИТА-ДАНА: Закон и право. 2012. էջ 122:*

² Եթե գործարքը կնքվում է հողամասն օտարելու համար, ապա այդպիսին կնքվել չի կարող, եթե օտարվող կամ մնացող հողակտորի չափը փոքր է տվյալ բնակավայրի համար հաշվարկված հողաբաժնից:

րած գույքի տնօրինման համար գործում է այն կանխավարկածը, որ անկախ նրանից թե ով է տնօրինողը՝ նա գործում է տնտեսության բոլոր անդամների հավանությամբ: Այդ պատճառով էլ տնտեսության 16 տարին լրացած յուրաքանչյուր անդամ իրավունք ունի վիճարկել տնտեսության գույքի տնօրինման իր համաձայնության բացակայությամբ կնքված ամեն մի գործարք: Մենք համաձայն ենք գրականությունում արտահայտված այն կարծիքի հետ, որ տնտեսության ղեկավարի կնքված գործարքը դատարանը կարող է ՌԴ քաղ. օր. 253 հոդվ. 3-րդ մասն անալոգիայի կարգով կիրառելով ճանաչվել անվավեր, եթե պարզվի, որ գործարքը կնքվել է ոչ թե տնտեսության, այլ տնտեսության ղեկավարի շահերից ելնելով և ապացուցված է, որ գործարքի մյուս կողմն իմացել է կամ պարտավոր էր իմանալ այդ մասին¹:

Գյուղացիական տնտեսության գույքը կարող է վաճառվել, նվիրվել, փոխանակվել, հանձնվել հավատարմագրային կառավարման, վարձակալության, գրավ դրվել, ապահովագրվել ինչպես նաև քաղաքացիական, հողային օրենսդրությամբ և գյուղացիական (ագարակային) տնտեսության մասին օրենքով սահմանված կանոնների պահպանմամբ դառնալ քաղաքացիաիրավական այլ գործանքների առարկա:

Գյուղացիական տնտեսության յուրաքանչյուր անդամ, բացի համատեղ սեփականությունից, կարող է ունենալ նաև անհատական (անձնական) սեփականություն: Այդպիսի սեփականություն են համարվում գյուղացիական տնտեսության անդամներից յուրաքանչյուրի տնտեսությունում, ինչպես նաև տնտեսությունից դուրս կատարված աշխատանքի համար ստացած անձնական եկամուտներն ու դրանցով ձեռք բերված իրերը, խնայողությունները, անձնական օգտագործման առարկաները, այն գույքը, որը ձեռք է բերել իրեն պատ-

¹ St' u Актуальные проблемы гражданского права: учеб. Пособие для студентов вузов по специальности Юриспруденция – 3-е изд. М.: ЮНИТА-ДАНА: Закон и право, 2012, էջ 125: Ցավոք ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը նման հոդված չունի:

կանող միջոցների հաշվին, ժառանգմամբ կամ ատացել է նվեր և ընդհանուր սեփականություն կազմող գույքի մեջ չի մտցրել:

3. Գյուղացիական տնտեսության գույքի բաժանումը, բաժնի առանձնացումը. Գյուղացիական տնտեսության յուրաքանչյուր անդամ, եթե տնտեսության գույքը միավորվել է բաժնային սեփականության կառուցակարգով, իրավունք ունի, պահպանելով օրենսդրորեն սահմանված կանոնները, իր բաժինը սեփական հայեցողությամբ, վաճառել, նվիրել, կտակել, գրավ դնել կամ տնօրինել օրենքով թույլատրված այլ եղանակով: Իսկ եթե տնտեսության գույքը ձևավորվել է որպես ընդհանուր համատեղ սեփականություն, ապա տնտեսության յուրաքանչյուր անդամ ընդհանուր գույքի իր բաժնեմասի նկատմամբ սեփականատիրոջ իրավագործություններ կարող է իրականացնել միայն գյուղացիական տնտեսության բաժանման, իր բաժինն առանձնացնելու կամ տնտեսության դադարման դեպքում:

Գյուղացիական տնտեսության բաժանման և բաժնի առանձնացման իրավական կարգավորումը, ելնելով այդ ընտանեկան-աշխատանքային կազմավորման հետագա բնականոն գործունեության ապահովման անհրաժեշտությունից անպայմանորեն պետք է որոշակիորեն տարբերվի սովորական քաղաքացիաիրավական նորմերով համատեղ սեփականության բաժանումը և բաժինը առանձնացնելը կարգավորող նորմերից¹:

Ըստ Քաղ. օր. 199 հոդվածի.

1. Համատեղ սեփականության մասնակիցների միջև ընդհանուր գույքը բաժանվում կամ նրանից բաժինն առանձնացվում է ընդհանուր գույքի նկատմամբ իրավունքում մասնակիցներից յուրաքանչյուրի բաժինը որոշելուց հետո:

2. Ընդհանուր գույքը բաժանելիս և դրանից բաժինն առանձնացնելիս համատեղ սեփականության մասնակիցների բաժինները համարվում են հավասար, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ մասնակիցների համաձայնությամբ:

3. Ընդհանուր գույքը բաժանելու և դրանից բաժինն առանձնաց-

¹ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 123:

նելու հիմքերը և կարգը սահմանվում են սույն օրենսգրքի 197 հոդվածով:

Եթե գյուղացիական տնտեսության բաժանման կամ նրա գույքից բաժին առանձնացնելու դեպքում ղեկավարվենք 197 հոդվածով նախատեսված կանոններով անպայմանորեն կխաթարենք այդ ընտանեկան-աշխատանքային կազմավորման հետագա բնականոն գործունեությունը կամ հարցականի տակ կդնենք նրա հետագա գոյությունը:

Այդ պատճառով էլ, գյուղացիական տնտեսության գույք բաժանելիս, կամ անդամի բաժինն առանձնացնելիս պետք է ղեկավարվել տնտեսության գործունեության իրականացումը չխաթարելու սկզբունքով: Իհարկե այդ հարցերը լուծվում են գյուղացիական տնտեսության անդամների կողմից փոխադարձ համաձայնությամբ: Դատարանը այդ հարցերում կարող է միջամտել միայն այն դեպքում, երբ համաձայնություն չի կայացվում: Գյուղացիական տնտեսության բաժանման դեպքում, քանի որ նախկին մեկ տնտեսության ունեցվածքի հիմքի վրա ձևավորվում են երկու կամ ավելի գյուղացիական տնտեսություններ, ապա բաժանումը այնպես պետք է կատարվի, որ բոլոր տնտեսությունները հնարավորություն ունենան զբաղվել գյուղատնտեսական մթերքների արտադրությամբ կամ տնտեսական այլ գործունեությամբ: Բաժանելու դեպքում դատարանը պետք է հաշվի առնի ստեղծվող տնտեսություններից յուրաքանչյուրի անդամների քանակը, բաժանվող տնտեսության գույքում նրանց ունեցած բաժնեմասերը, հողատարածքի և արտադրության միջոցների բնեղենով բաժանելու հնարավորությունը և այլ հանգամանքներ:

Տնտեսությունների միջև հնարավորության դեպքում գույքը պետք է բաժանվի հավասարապես: Մեփականաշնորհման արդյունքում ստացած հողատարածքը բաժանելիս պետք է հիմքում դնել այն հանգամանքը, թե հող ստացած անդամներից քանիսը որ տնտեսության անդամ է դառնում, իսկ հետագայում, ընդհանուր միջոցների հաշվին ձեռք բերված հողատարածքը պետք է բաժանվի հավասարապես: Բնական է, որ այն դեպքերում, երբ բնեղենով հավասար

բաժանելը անհնարին է, ապա պակաս նյութական արժեքներ ստացողին պետք է տրվի համարժեք փոխհատուցում դրամով կամ այլ գույքով: Մեր կարծիքով արդարացի կլիներ բնեղենով հավասար բաժանման անհնարինության դեպքում հողի և արտադրության այլ միջոցների բնեղենով ստանալու նախապատվություն տրամադրել գործող (հին) տնտեսությունը պահպանողներին, իհարկե եթե նրանք նման ցանկություն կհայտնեն:

Տնտեսության գույքից անդամի բաժի առանձնացումը կարող է կատարվել երեք դեպքերում: Առաջին՝ երբ տնտեսության անդամը դուրս է գալիս տնտեսությունից և պահանջում է բաժնի առանձնացում: Երկրորդ՝ երբ տնտեսության անդամին հեռացնում են տնտեսությունից: Երրորդ՝ երբ տնտեսության անդամի պարտավորություններով, դատարանի վճռով, տնտեսության գույքում ունեցած նրա բաժնի վրա տարածվում է բռնագանձում:

Այն դեպքերում, երբ տնտեսության անդամը հեռացվում է տնտեսությունից կամ սեփական ցանկությամբ դուրս է գալիս տնտեսությունից, իսկ տնտեսության մեջ մնացած անդամները շարունակում են նրա գործունեությունը, ընդհանուր սեփականության իրավունքով տնտեսության անդամներին պատկանող հողատարածքը, ինչպես նաև արտադրության միջոցները, տնտեսության բնականոն գործունեության ապահովման առաջնայնությունից ելնելով, չպետք է բաժանվեն:

Տնտեսությունից դուրս եկողին պետք է վերապահել իրեն հասանելիք նյութական բարիքների դիմաց ստանալ դրամական համարժեք փոխհատուցում: Գույքի բաժանման կարգը և փոխհատուցման վճարման չափը սահմանվում է տնտեսության բոլոր անդամների համաձայնությամբ, իսկ համաձայնություն չկայացնելու դեպքում՝ դատական կարգով: Ի դեպ, դատական կարգով փոխհատուցման չափը որոշելիս, հիմքում պետք է դրվի բաժինների հավասարությունը, եթե օրենքով նախատեսված հանգամանքները դատարանին իրավունք չեն վերապահում շեղվել հավասարության սկզբունքից: Գյուղացիական տնտեսության անդամը փոխհատուցում կարող է պահանջել տնտեսությունից դուրս գալու օրվանից (ժամկետից) հաշված

երեք տարվա ընթացքում: Դրամական փոխհատուցման վճարման ժամկետը որոշվում է գյուղացիական տնտեսության անդամների փոխադարձ համաձայնությամբ՝ համաձայնություն չկայացվելու դեպքում՝ դատարանով: Այդ ժամկետը չի կարող գերազանցել մեկ տարին՝ հաշված մասնակցի գյուղացիական տնտեսությունից դուրս գալու մասին դիմում տալու օրվանից¹: Երեք տարվա ընթացքում տնտեսությունից դուրս եկած անդամը բաժին չպահանջելու դեպքում կորցնում է բաժին պահանջելու իրավունքը:

Այն դեպքերում, երբ տնտեսության անդամը երրորդ անձանց հանդեպ չի կատարում կամ ոչ պատշաճ է կատարում իր պարտավորությունները, կամ այլ անձի վնաս է պատճառում, առաջանում է պատճառված վնասները հատուցելու հարց: Նման դեպքերում դատարանը տնտեսության անդամի կողմից պատճառված վնասների հատուցման համար բռնագանձում պետք է տարածի անդամի անձնական սեփականությունը հանդիսացող միջոցների վրա և միայն այն դեպքում, երբ այդ միջոցներն անբավարար են՝ տնտեսության գույքում այդ անդամին հասանելիք բաժնեմասի վրա: Բնական է, որ պատճառված վնասվերը կհատուցվեն այն չափով, որքան կկազմի վնաս պատճառողին հասանելիք ունեցվածքի արժեքը (անձնական սեփականությունն այլու բաժնի արժեք): Բաժնեմասի վրա բռնագանձում տարածելու դեպքում տնտեսության անդամը կորցնում է իր բաժինը կամ նրա մի մասը: Հետևաբար անդամների բաժինները այլևս հավասար համարվել չեն կարող: Այդ դեպքում ընդհանուր համատեղ սեփականությունից պետք է անցում կատարվի ընդհանուր բաժնային սեփականության, եթե տնտեսության անդամները միաձայն որոշմամբ այլ համաձայնություն չկայացնեն:

Գյուղացիական տնտեսությունից դուրս եկած մասնակիցը իր ստացած բաժնի արժեքի սահմաններում, դուրս գալուց հետո երկու տարվա ընթացքում, լրացուցիչ պատասխանատվություն է կրում գյուղացիական տնտեսության այն պարտավորություններով, որոնք առաջացել են մինչև տնտեսությունից իր դուրս գալը (Օրենքի նա-

¹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 123:

խագծի 8-րդ հոդվ.):

Վերը շարադրվածը բնականորեն վերաբերում է միայն գյուղացիական տնտեսության անդամներին համատեղ սեփականության իրավունքով պատկանող գույքին: Այդ գույքից զատ գյուղացիական տնտեսության անդամներից յուրաքանչյուրն ունի անձնական սեփականություն, տնտեսության անդամ ամուսիններն ունեն ինչպես յուրաքանչյուրին անձնական սեփականության իրավունքով պատկանող, այնպես էլ ամուսինների համատեղ սեփականությունը հանդիսացող գույք: Այդ գույքի վրա տնտեսության համատեղ սեփականությունը համարվող գույքի բաժանման և բաժինն առանձնացնելու կանոնները տարածվել չեն կարող: Օրինակ Ռուսաստանի Դաշնության «Անվճարունակության (սնանկության) մասին» 26 հոկտեմբերի 2002 թ. ֆեդերալ օրենքի 221 հոդվածը ուղղակի ընդգծում է, «որ գյուղացիական (ֆերմերային) տնտեսության ղեկավարին և գյուղացիական (ֆերմերային) տնտեսության անդամներին սեփականության իրավունքով պատկանող գույքը, ինչպես նաև այլ գույքը, որոնց կապակցությամբ ապացուցված է, որ դրանք ձեռք են բերվել գյուղացիական (ագարակային) տնտեսության ընդհանուր միջոցներ չհանդիսացող միջոցների հաշվին՝ մրցույթային զանգվածի մեջ չեն մտցվում»¹:

Գյուղացիական տնտեսության բաժանումից և բաժինն առանձնացնելուց պետք է տարբերվի գյուղացիական տնտեսության դադարման դեպքում գույքի բաժանման կարգը: Գյուղացիական տնտեսության գործունեությունը կարող է դադարել հետևյալ հիմքերով՝

- գյուղացիական տնտեսության անդամների միաձայն որոշմամբ,

- գյուղացիական տնտեսությունում, տնտեսության գործունեությունը շարունակելու ցանկություն ունեցող ոչ մի անդամ, կամ ժառանգ չմնալու դեպքում,

- գյուղացիական տնտեսությունը սնանկ ճանաչելու դեպքում,

- գյուղացիական տնտեսության գույքային բազայի հիման վրա

¹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 124:

արտադրական կոռպերատիվ կամ տնտեսական ընկերակցության ստեղծելու դեպքում,

- դատական ակտի հիման վրա:

Այս դեպքում տնտեսությունը դադարում է գոյություն ունենալուց, ընդհանուր ունեցվածքը պետք է բաժանվի քաղաքացիական օրենսդրությամբ ընդհանուր սեփականության բաժանման համար նախատեսված կանոններով, իսկ հողատարածքը՝ քաղաքացիական և հողային օրենսդրությամբ սահմանված կանոններով¹:

4. Գյուղացիական տնտեսության գույքի ժառանգումը. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգիրքը գյուղացիական տնտեսության գույքի ժառանգման հացերը առանձնակի չի կարգավորում: Իսկ «Գյուղացիական (ֆերմերային) տնտեսության մասին» ՀՀ օրենքի նախագծի հեղինակները գտնում են, որ ֆերմերային տնտեսության գույքը ժառանգելու հետ կապված իրավահարաբերությունները պետք է կարգավորվեն Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքով սահմանված կարգով (հոդվ. 10): Նշանակում է գյուղացիական տնտեսության գույքի ժառանգումը կիրառործվի օրենսդրորեն սահմանված ընդհանուր կանոններով, որը ճիշտ համարել չենք կարող: Բանն այն է, որ գյուղացիական տնտեսության գույքի ժառանգման հարցերը կարգավորելիս օրենսդիրը, մեր կարծիքով պետք է ղեկավարվի գյուղացիական տնտեսության, որպես ընտանեկան-աշխատանքային կառույցի ամբողջականության պահպանման առաջնահերթությամբ և չսահմանափակելով ժառանգորդների իրավունքները, թույլ չտա տնտեսության մասնատում: Հենց այդպիսի դիրքերից է ելնում ՌԴ քաղ. օր. 1179-րդ հոդվածը, որը սահմանում է, Գյուղացիական (ֆերմերային) տնտեսության ցանկացած անդամի մահվան դեպքում ժառանգությունը բացվում է և ժառանգումն իրականացվում է ընդհանուր հիմքերով, պահպանելով սույն օրենսգրքի 253-255 և 257-259 հոդվածներով

¹ Ст'а Гражданское право. Том 1. Учебник /Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого – М.: “Проспект”, 1999, էջ 446-447:

սահմանված կանոնները¹: Այսինքն այն սկզբունքով, որ չխաթարվի գյուղացիական տնտեսության բնականոն գործունեությունը: ՌԴ օրենսդիրը գյուղացիական (ֆերմերային) տնտեսության գույքի ժառանգման նման առանձնացումը կատարել է նկատի ունենալով գյուղացիական տնտեսության անդամների առանձնահատուկ իրավական կարգավիճակը, տնտեսության գույքի իրավական ռեժիմը, գյուղացիական (ֆերմերային) տնտեսության գույքի նկատմամբ անդամի իրավունքների պայմանավորվածությունը տնտեսության գործունեությունում անդամի անձնական մասնակցությամբ և նրա ժառանգման իրավունքը կախվածության մեջ է դրել ժառանգորդի տնտեսության գործունեությունում մասնակցությունից²: Այդ պատճառով էլ նույն հոդվածի 2-րդ մասը սահմանել է,- «Եթե գյուղացիական (ագարակային) տնտեսության անդամի ժառանգորդը այդ տնտեսության անդամ չի հանդիսանում, նա ունի տնտեսության անդամների ընդհանուր սեփականությունը կազմող գույքի իրեն հասանելիք բաժին համարժեք փոխհատուցում ստանալու իրավունք: Փոխհատուցման վճարման ժամկետը որոշվում է ժառանգորդի և տնտեսության անդամների համաձայնությամբ, իսկ համաձայնության բացակայության դեպքում դատարանով, բայց չի կարող գերազանցել ժառանգության բացման օրվանից մեկ տարին»: Ժառանգորդի և տնտեսության անդամների միջև այլ համաձայնության բացակայության դեպքում ժառանգատուի տնտեսությունում ունեցած բաժինը համարվում է հավասար մյուս մասնակիցների բաժնին: Ժառանգորդին տնտեսության անդամ ընդունելու դեպքում նշված փոխհատուցումը նրան չի տրվում»: Ընդ որում՝ հարկ է նկատի ունենալ, որ գյուղացիական տնտեսության անդամ չհանդիսացող քաղաքացուն կարող են չընդունել տնտեսության անդամ և նա կարող է միայն պահանջել փոխհատուցում:

¹ Նշված հոդվածներին նման հոդվածներ ՀՀ քաղ. օր-ում չկան: Հուսանք, որ օրենսդիրը ՀՀ քաղ. օր-ում փոփոխություններ կատարելիս կվերացնի գյուղացիական տնտեսության իրավասուբյեկտության կարգավորումներում տեղ գտած թերությունները:

² Տես նույն տեղը:

Շարադրվածը ամրագրում է այն իրողությունը, որ Ռուսաստանի Դաշնությունում գյուղացիական տնտեսության ցանկացած անդամի մահվանից հետո ժառանգությունը բացվում և ժառանգումն իրականացվում է ընդհանուր հիմունքներով, այնպես ինչպես դա տեղի է ունենում գույքի այլ տեսակների դեպքում, հաշվի առնելով գույքի ընդհանուր սեփականության իրավունքով տնտեսության անդամներին պատկանելու հանգամանքը, ինչպես նաև այն հանգամանքը, որ տնտեսության գույքը տնտեսական տեսանկյունից կազմում է մեկ ամբողջություն¹: Անկախ նրանից մահացած գյուղացիական տնտեսության անդամի ունեցվածքը ժառանգներին է անցնելու ըստ օրենքի, թե ըստ կտակի ժառանգմամբ: Չնայած այն հանգամանքին, որ ի տարբերություն քաղաքացիական օրենսդրության ՌԴ օրենսդրությունը առանձնակի անդրադարձ է կատարել գյուղացիական տնտեսության անդամի ունեցվածքի ժառանգման հարցերին, այնուհանդերձ այդ իրավակարգավորման մեջ առկա են որոշ բացթողումներ, որոնք ՀՀ օրենսդրին անհրաժեշտ է նկատի ունենալ գյուղացիական տնտեսության գույքի ժառանգման հարցերը կարգավորելիս:

Մասնավորապես ՌԴ օրենսդրությամբ, մեր կարծիքով, հստակ կարգավորված չէ տնտեսության անդամի կողմից մահացածի գույքը ժառանգելու դեպքում տնտեսության ընդհանուր ունեցվածքում վերջինիս հասանելիք բաժնի ավելացման հարցը: Եթե տնտեսության գույքը նրա անդամներին է պատկանում ընդհանուր բաժնային սեփականության իրավունքով, ապա որևէ պրոբլեմ չի առաջանա՝ տնտեսության անդամ ժառանգորդի ընդհանուր գույքում ունեցած բաժինը կավելանա ժառանգություն ստացած գույքի չափով, իսկ եթե տնտեսության գույքը համատեղ սեփականություն է, ապա բաժինների հավասարության մասին այլևս խոսք լինել չի կարող, քանի որ ժառանգումը կդառնա ֆիկցիա: Մեր կարծիքով այս դեպքում ընդհանուր համատեղ սեփականությունը տնտեսության անդամների որոշ-

¹ St 'u Актуальные проблемы гежданского права: учеб. Пособие для ствудентов вузов по специальности Юриспруденция – 3-е изд.- М.: ЮНИТА-ДАНА: Закон и право, 2012, էջ 137:

մամբ, իսկ համաձայնություն չկայացվելու դեպքում դատարանի վճռով, պետք է դադարի և տնտեսության անդամների համար պետք է սահմանվի ընդհանուր բաժնային սեփականություն¹: ՌԴ օրենսդրությամբ չի կարգավորվել նաև այն դեպքը, երբ տնտեսության անդամներ են մեկից ավելի ժառանգորդներ: Թվում է թե այս դեպքում նույնպես պետք է համատեղ սեփականությունից անցում կատարվի բաժնային սեփականության և ժառանգորդների բաժինները պետք է ավելանան ժառանգական մասսայից իրենց հասանելիք բաժիններով: Իսկ եթե ժառանգորդները տնտեսության անդամներ չեն, ապա նրանք միմյանց միջև պետք է բաժանեն ժառանգության իրենց հասանելիք գույքի դիմաց ստացած փոխհատուցումը:

ՌԴ օրենսդիրը չի կարգավորել նաև գյուղացիական տնտեսությունում ապրող 16 տարեկանը չլրացած, ինչպես նաև անաշխատունակ անձանց ժառանգման հարցերը: Մեր կարծիքով կարելի է 16 տարեկաններին հասանելիքը կապիտալացնել մինչև նրանց չափահաս դառնալը, եթե 16 տարեկանը լրանալուց հետո չդառնան տնտեսության անդամ, իսկ անաշխատունակներին հատկացնել դրամական փոխհատուցում:

Անհրաժեշտ է նաև հանգուցալուծել այն իրավիճակը, երբ գյուղացիական տնտեսության անդամը չունի ժառանգներ կամ ժառանգներից ոչ մեկը չի ընդունում ժառանգությունը կամ ժառանգատուն կտակով բոլոր ժառանգներին զրկել է ժառանգությունից: Ընդհանուր կանոնի համաձայն գույքը համարվում է անժառանգ և պետք է անցնի համայնքին: Բայց մենք գործ ունենք ընդհանուր համատեղ սեփականության հետ, որի կազմում կրող են լինել նաև այլ սեփականատերեր: Ինչպես պետք է վարվի համայնքը այդ դեպքում, պահանջի դրամական փոխհատուցում, թե նկատի ունենալով գյուղատնտեսության զարգացմանը իր նպաստը բերելու պարտականությունը հրաժարվի փոխհատուցումից:

Գյուղացիական (ֆերմերային) տնտեսության ունեցվածքը ՀՀ

¹ Մեր կարծիքով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում փոփոխություններ կատարելիս ՌԴ օրենսգրքի այս թերացումը անհրաժեշտ է նկատի ունենալ:

քաղաքացիական օրենսգրքով սահմանված ժառանգման ընդհանուր կանոններով ժառանգների միջև կարող է բաժանվել միայն այն դեպքերում, երբ ժառանգատուի մահվանից հետո տնտեսությունը դադարում է, ինչպես նաև այն դեպքում, երբ տնտեսության միակ անդամ հանդիսացող ժառանգատուի մահվանից հետո նրա ժառանգներից ոչ ոք չի ցանկանում շարունակել գյուղացիական տնտեսության գործունեությունը:

Շարադրվածը, մեր կարծիքով, աներկբայորեն վկայում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքում գյուղացիական /ազարակային/ տնտեսության քաղաքացիաիրավական կարգավիճակի ընդհանուր հարցերը կանոնակարգող լրացումներ կատարելու ինչպես նաև այդ տնտեսությունների իրավասուբյեկտության հարցերը համապարփակ և մանրամասն կարգավորող օրենք ընդունելու անհրաժեշտությունը: Ընդ որում «Գյուղացիական (ֆերմերային) տնտեսության մասին» օրենքով անհրաժեշտ է կանոնակարգել ոչ միայն գյուղացիական տնտեսության իրավասուբյեկտության, ունեցվածքի կառավարման, պատասխանատվության, տնտեսության անդամների իրավունքների ու պարտականությունների, նրանց կողմից համատեղ սեփականություն հանդիսացող գույքը ժառանգելու հարցերը, այլև գյուղատնտեսական մթերքների արտադրության և բաշխման ընթացքում ծագող կազմակերպական, գույքային, աշխատանքային, հողային և այլ հարաբերությունները:

ГРАЖДАНСКО - ПРАВОВОЙ СТАТУС ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ

Тариел Барсегиан

*доктор юридических наук, профессор,
почетный заведующий кафедры гражданского права ЕГУ*

В статье объектом рассмотрения является специфика фермерских хозяйств и их роль в рыночной экономике. В частности, рассматривается законопроект «О фермерских хозяйствах в Республике Арме-

ния», экономическая необходимость его принятия, а также необходимость внесения некоторых изменений и дополнений в проект закона, принимая во внимание зарубежный опыт в этой области.

В частности, объектом рассмотрения стало то, насколько в нашей действительности необходимо регулирование фермерских хозяйств, какой статус имеет выделенная им хозяйствам собственность. Ссылаясь на зарубежный опыт, регулируются цели, которые преследуют в экономике фермерские хозяйства.

THE CIVIL–LEGAL STATUS OF A FARM ENTERPRISE

Tariel Barseghyan

Doctor of Legal Sciences, Professor,

Honorable Head of the YSU Chair of Civil Law

The object of consideration in the article is the specifics of farm enterprises and their role in a market economy. In particular, the draft law "On farm enterprises in the Republic of Armenia", economical necessity of its adoption and making some alterations and amendments to the draft are being examined, taking into account the foreign experience in this field. Particularly, the necessity of regulations of farm enterprises in current reality and the question of the status of the property allotted for the peasant enterprises have become the object of consideration. The above mentioned goals, which are present as an object in the economy of farm enterprises, are regulated referring to the foreign experience.

Բանալի բառեր՝ գյուղացիական, ֆերմերային, սնտեսություն, իրավասուր-յեկտություն, գույք, բաժնային:

Ключевые слова – Ферма, сельский, хозяйство, экономика, правосубъектно-сть, имущество.

Key words – farm, rural, peasant, enterprise, economy, property, legal personalty, shares.